

LUND UNIVERSITY

Winstrups betydelse för Lunds universitets tillkomst - en omstridd fråga

Tersmeden, Fredrik

Published in:
ALE

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (2018). Winstrups betydelse för Lunds universitets tillkomst - en omstridd fråga. *ALE*, 2018(1), 35-44.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Winstrups betydelse för Lunds universitets tillkomst – en omstridd fråga

Av Fredrik Tersmeden

Arkivarie, Lund

Denna artikel utgör en del av ett större historiografiskt forskningsprojekt om bilden av den danske och från och med 1658 svenske lundabiskopen Peder Winstrup. Här fokuserar författaren på problemet hur historikerna sett på Winstrups roll, när det gäller grundandet av Lunds universitet, alltifrån idé 1658 till invigningen 1668. Är Winstrup portalfiguren, som han själv hävdar, eller är det andra som skall tillskrivas äran som huvudaktörer – den förste kanslern Bernhard Oelreich eller rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie? Synen och svaren har varierat, från 1700-talet fram till idag, då nya böcker utkommit med anledning av Lunds universitets 350-årsjubileum. Artikeln bygger på ett föredrag som författaren höll på Lunds universitets historiska museum den 2 november 2017.

I mitten av mars 1658 fick lundabiskopen Peder Winstrup mycket fint besök. Det var Karl X Gustaf, nyvorden erövrare av och herre över de forna östdanska landskapen Skåne, Halland och Blekinge, som under två dagar gjorde den skånske prelaten den äran.¹ Att de båda herrarnas umgänge utföll till belåtenhet kan man sluta sig till inte bara utifrån det faktum att kungen skänkte Winstrup en präktig guldkedja med sitt porträtt i en diamantinfattad medaljong, utan även – och än mer – utifrån det faktum att majestätet förlänade Winstrup något för en prästman så ovanligt som svenskt adelskap.²

Om vad som mer exakt blev sagt under biskopens och monarkens umgänge, därom har vi dock bara Winstrups ord. Att frågan om den högre utbildningen – och särskilt prästutbildningen – i den nu sydsvenska landsändan kommit på tal är dock otvivelaktigt, ty en tid senare tillsände Winstrup monarken en utförlig promemoria i detta ämne: »betänkande om ett illustrum gymnasium eller academia carolina». Som framgår skisserade Winstrup här två möjligheter: dels att

endast bygga ut den befintliga Katedralskolan till ett så kallat gymnasium illustre, dels att – för en obetydligt högre kostnad – låta detta gymnasium utvecklas till en fullskalig akademi, alltså ett universitet.

Winstrup 1668 – en bild etableras

Tio år senare, den 28 januari 1668, stod Peder Winstrup i sin domkyrka, men inte under en vanlig gudstjänst utan som medverkande vid den ceremoni, vid vilken Lunds universitet högtidligen invigdes. Till synes hade Winstrup därmed uppnått målet med sin promemoria från ett decennium tidigare. Dock var det inte den konung han då haft att göra med som slutligen fattat beslutet om ett universitet i Lund, utan den förmyndarregering som nu regerade i Karl X Gustafs minderårige sons namn. Varför det blivit så, och varför beslutet om att slutligen inrätta ett universitet dröjt så många år visste dock Winstrup att förklara, ty även om det hade varit Karl X Gustaf som »først concipierede oc fattede Tancke om et Universitet [...] i dette

Porträtt av Winstrup ur hans teologiska verk *Pendectae Sacrorum seu Commentarii in historiam domini n. Jesu Christi* (Lund, 1666). Bildkälla: Exemplar från 1945 i privat ägo.

Land / oc udi denne Stad» så hade det enligt biskopen inte varit »Guds Villie» att denne konung själv skulle få fullborda denna sin tanke.³

Att så var fallet förklarades med en biblisk analogi: Lunds universitet kunde enligt Winstrup nämligen jämföras med själva Jerusalems tempel, och Karl X Gustaf och Karl XI därvid med de bibliska konungarna David och Salomo.⁴ Av dessa var det David som ursprungligen lovat Gud att uppföra ett tempel för förbundsarken, men det var först hans son Salomo som fullföljt detta löfte. Att David själv aldrig uppfört det utlovade templet berodde dock inte på något svek eller någon försumlighet. Herren hade helt enkelt förklarat för David att denne genom att föra rättmätiga krig »imod Guds oc sine Fiender» i stället hade »opbyggt [ett] Blods-Tempel» till

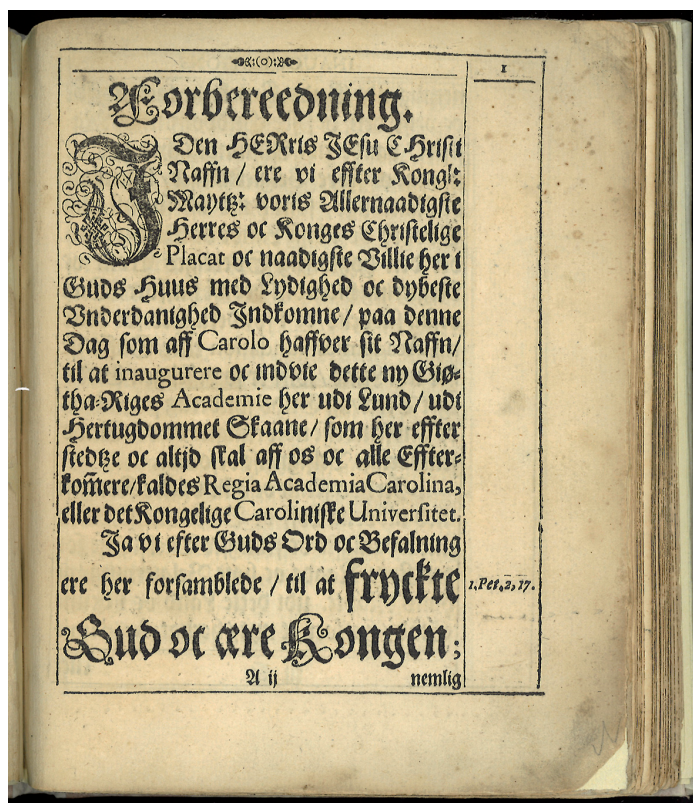
Herren.⁵ Att resa själva det fysiska templet lämnades däremot till krigarkungens son Salomo:

Hvorfor / ligesom Salomon udi vor Text siger: HERren hafver stadfest sit Ord / som hand taledede: Thi jeg er opkommen i min Faders Davids Sted / oc sidder paa Israels Stoel / som HERren sagde / oc jeg haffver bygt HERrens Israels Guds Naffn et Huus: Saa kand vor Naadigste Konge / Kong CARL, sige; HERren haffver stadfest sit Ord / som hand om mig udi sit ævig Raad haffver sluttet oc talet; HERren haffver stadfest min Her Faders Forset / som nu ved mig er fuldkommet: Jeg er kommen i min Her Faders Sted / oc sidder paa hans Kongelig Stoel: Jeg haffver oprettet et Academie eller Universitet effter min Her Faders forset oc Villie / Gud til Ære.⁶

Att Salomo, det vill säga Karl XI, i det här fallet endast var 13 år och själv ännu inte tillträtt regeringsmakten tycks inte ha bekymrat Winstrup i denna högstämde bibliska parallell. Kan man i dag möjligen tycka att Karl XI personligen prisas väl högt på sin förmyndarregerings bekostnad, så kan man samtidigt konstatera att Winstrup inte lämnar all ära åt de båda kungarna. Även hans egen insats lyfts fram i följande passage:

I ligemaade haffver Jeg uværdig / som en ringe Nathan, allerförest paa det underdanigste anholdet oc andraget / at høistbemelte Majestät vilde Gud til Ære stifte oc oprette et Universitet udi dette Hertugdøm / oc her i Lund; Huilcket høistbemelte Majestät gierne samtyckte / eftersom hans Majestät allerede tilforn aff Gud i sit hierte haffde fornummet Indskiu-delse der til [...].⁷

Att Winstrup här till synes döljer sin egen insats under ord som »uværdig» och »ringe» kompenseras med råge av hans val av analogi. Nathan (eller Natan) var nämligen inte vilken biblisk person som helst utan konung Davids hovprofet, vilken flera gånger bringade viktiga bud från Gud till monarken, däri-

Första sidan ur Winstrups invigningspredikan från 1668. Bildkälla: Akademiska Föreningens arkiv.

bland Guds löfte att »[d]itt hus och ditt konungadöme skola bliva bestående inför dig till evig tid» (2 Sam 7:16).⁸

Winstrup hade i sin predikan alltså gjort sig till Guds språkrör och budbärare; den som meddelar konungen den gudomliga vilja som denne visserligen tidigare anat i sitt hjärta men annars inte själv kommit fram till. Att Karl X Gustaf sedan inte själv fullföljt detta Guds och Winstrups bud kunde förklaras av att hans tid och kraft tagits av rättfärdiga krig, men med sonen, Carl XI, hade Guds vilja ändå fullbordats enligt ursprunglig plan. Linjen från Karl X Gustafs och Winstrups möte fram till universitetets invigning föreföll självklar och sammanhängande; Winstrups egen roll därvid som central.

Lagerbring 1766 – Winstrups bild traderas

Den bild Winstrup förmedlat genom sin predikan synes av eftervärlden länge ha tagits som en okontroversiell sanning. När den kände – och för sin tid källkritiske – historikern Sven Bring (sedermera Lagerbring) år 1766 skulle teckna universitetets historia för den gästande kronprins Gustav (III) formulerade han sig sålunda:

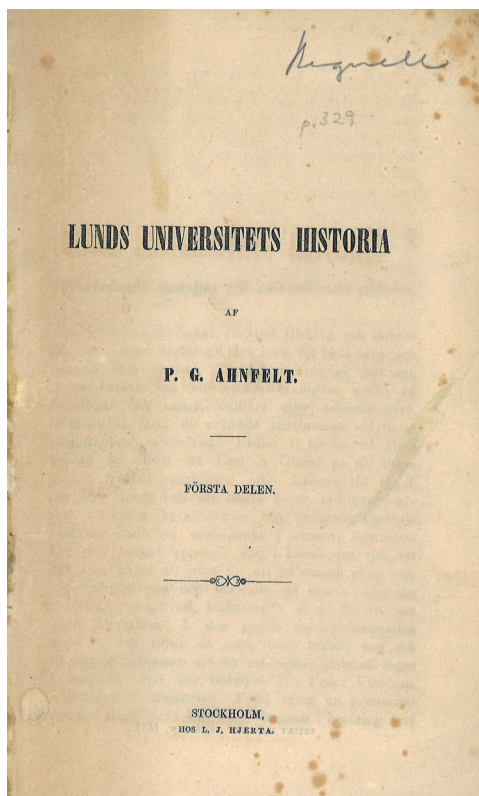
Konung CARL GUSTAF hade genom Roskiltska freden förknippadt Skåne, Halland, Blekingen, Båhuslän och flere länder med Svenska Rikskroppen. Denne store Konungen fattade genast det Beslut, at här i Lund uprätta et almänt Lärosäte, så at, när HANS KONGL. MAJ:ST samma år 1658 ankom hit til Staden,

och Biskop Winstrup vågade sig at framföra detta förslag, Vann det genast HANS KONGL. MAJ:TS allernådigsta bifall och samtycke. Denna Stora Konungen vördar altså Kungeliga Academien såsom sin ärofulle Fader och Store Stiftare, och Denne Herren ifrån barndomen vand vid värjan och upföd bland Segrar, ville ock til slut öka sina triumfer genom et Segerfullt förjagande af mörker och okunnighet.⁹

Lagerbrings skildring var ursprungligen muntlig – ett tal – men utgavs även i tryckt form, och då nogsamnt kompletterad med noter och källhänvisningar. Man kan därför se att den källa Lagerbring lutar sig mot då han nämner Winstrups förslag till kungen är just »Biskop WINSTRUPS inaugurations Predikning p. 18».¹⁰ Förvisso får kungen i Lagerbrings skildring lejonparten av äran, men bortsett från att detta är naturligt i beaktande av att historikern här riktade sig till rikets tronföljare, så kan man ändå konstatera att universitetstanken i denna skildring är något som självklart förenar kung och biskop. Ej heller nämns några andra aktörer från lokalt lundensiskt håll än Winstrup. Att däremot Guds vilja försvunnit helt ur bilden kan måhända tillskrivas 1700-talets rationalism.

Ahnfelt 1859 – en radikal omtolkning

Den tryckta utgåvan av Lagerbrings tal utgjorde den första (om än kortfattade) historiken över Lunds universitet i svensk språkdräkt. Det skulle dröja nästan ett sekel innan ett nytt, men betydligt mer ambitiöst, sådant verk såg boklådornas diskar. Det var prästmannen och lundaalumnen Paul Gabriel Ahnfelt, mest bekant för sina *Studentminnen*, som redan på 1840-talet påbörjat ett ambitiöst projekt att skriva universitetets historia i åtta band.¹¹ Det skulle dock dröja ända till 1859 innan ett första band – omfattande perioden 1668–1676 – utkom, och detta skulle

Försättsbladet till P G Ahnfelts universitetshistorik från 1859. Bildkälla: Exemplar i privat ägo.

också komma att bli det enda. Projektets snöpliga rumphuggenhet till trots är Ahnfelts verk dock av stor betydelse vad avser synen på universitetets tillkomst, där det »radikalt kom att skilja sig» från tidigare historieskrivning.¹²

Orsaken till denna nya bild meddelar Ahnfelt i sitt förord: han hade kommit över diverse tidigare obeaktade arkivhandlingar och dokument, däribland ett av lundabiskopen Wilhelm Faxé förmedlat manuskript betitlat »en sannfärdig berättelse om Carolinska akademien grundläggning», samt ett antal, av en icke namngiven läroverkslektor funna, dokument från »Stenbockska arkivet på egendomen Thorsjö [...] af rent akademiskt innehåll»:

Denna skatt ställde han till mitt förfogande, och här fann jag icke blott bekräftelse på hvad det Faxeska manuscriptet med påtaglig sannolikhet upplyste rörande universitetets upprinnelse, utan ock nyckeln till många consistorii-protocoller, som hittills varit så gåtfulla. Nu visade det sig tydligt att det förra [Faxes manuskript] var en authentik [sic!] skrifvelse, på befallning afgifven till academiens förste canzler, grefve Gustaf Otto Stenbock, af dess förste procanzler, doctor Bernhard Oelreich [...].¹³

Denna skrivelse av Bernhard Oelreich kom Ahnfelt att luta sig tungt emot, och i kombination med att Ahnfelt uppenbarligen kände en illa dold aversion mot Winstrup – denne kallas redan första gången han omnämns i boken för »D:r Peder Vinstrup, högdragen i åminnelse» – gjorde att biskopens betydelse för universitetets tillkomst drastiskt reducerades. Visserligen fick även Ahnfelt tillskriva biskopen att först ha fört frågan på tal vid sitt möte med kungen 1658, men i denna version är det i praktiken kungen som är den pådrivande parten:

Få dagar derefter inträffade majestätet i Saxos gamla stad och tog in i biskopspalatset för att der i tvenne dagar uppehålla sig. Förtjusningen hos den versatile prelaten steg nu till sin höjd, och den sluge konungen skötte konungaträlen förträffligt. [– –] Under ett förtroligt samtal med sin värd rörande kyrkoförfattningen och skolväsendet inom de nyss eröfrade landskaperna skall Carl Gustaf hafva tillsport Vinstrup, hvad honom syntes om det förslaget att använda Lunds capitelgoods för ett ändamål af mera secular beskaffenhet, »t. ex. till fundandet af en academia». Denna konungsliga tanke, att på folkuppfostringens väg för evärdliga tider bemäktiga sig hvad han nyss med vapenmakt vunnit, egnade fullkomligt den klarseende monarken som, sannolikt mera för att dertill erhålla lika villigt som nödvändigt understöd af den inflytelserikaste man på stället, än just besvärad af någon religiös betänklighet, iklädt frågan en casuistisk dräkt.¹⁴

Winstrups förslag reduceras här alltså till ett förväntat svar på kungens ledande fråga. Men inte nog med det. I Ahnfelts historie-skrivning försvinner även den raka linjen från samtalet 1658 till det faktiska beslutet att verkligen inrätta ett universitet. Inte bara kom de krig, vilka »bortvände [...] Carl Gustafs hog och sinne från fredliga och för fosterlandet väl längesedan högst nödvändiga inrättningar», emellan, utan Ahnfelt konstaterar även att Winstrup själv snart tappar intresset för universitetstanken. Vid riksdagarna såväl 1660 som 1664 är, konstaterar Ahnfelt, Winstrup tyst i frågan,¹⁵ och vid Malmö recess 1662 är det av Winstrup anförda prästerskapet det enda av de skånska ständerna som inte uttrycker önskemål om ett skånskt universitet. »Att Vinstrup skulle alldeles hafva öfvergifvit tanken på en universitetsinrättning i Lund, är föga troligt», erkänner visserligen även Ahnfelt, men konstaterar samtidigt att den gamle biskopen blivit »alltför lam och liknöjd för samma fråga som en gång legat honom om hjertat».¹⁶

Den som i den liknöjde Winstrups ställe ges äran av att universitetstanken åter komma på tal är i stället författaren till det ovan nämnda faxeska manuskriptet, vilket skildrar hur dess författare, Winstrups rival om kanslersposten Bernhard Oelreich, såsom riks-änkedrottningens hovpredikant i Stockholm fått tillfälle inför rikskansler Magnus Gabriel De la Gardie åter föra lundauniversitetet på tal. »Tydligen visar det sig nu», skriver Ahnfelt efter att ha redogjort för skildringen, »hurusom det är B. Oelreichs obestriddliga förtjenst att i ganska väsentlig mon hafva bidragit till Carolinska universitetets grundläggning». Sedan rikskanslern väl vunnits för tanken är det även Oelreich som »såsom nära nog ensam organisatör af det hela, corresponderande, resande och på allt sätt negotierande, hade både foundation, donation, privilegier, constitutioner och löningsstat åt

universitetet i full ordning», det vill säga utför allt det nödiga praktiska förberedelsearbetet.¹⁷

Detta arbete tvingas Oelreich dock utföra i motvind, och den motvinden utgörs av Winstrup. Närmast av ren avundsjuka över Oelreich framgångar i maktens korridorer skall denne »hafva gjort allt hvad han kunde för att undergräfvat Oelreichs förtroende på högre ort» inklusive publicerandet av en smådepaskill från biskopens eget tryckeri.¹⁸ Ahnfelt har således icke blott reducerat hovprofeten Natan till ett fåfängt offer för en förslagen monarks manipulationer, utan också avslöjat denne som en outhållig, för universitetstanken »liknöjd» och, inför dess verkliga befrämjare, även småsint och avundsjuk man. Och i den fallne idolens ställe reser Ahnfelt i stället ett panegyriskt äreminne över Oelreich:

Oelreich har efter allt utseende varit en af sin tids ypperste män, kunskapsrik, anderik, kraftrik, full af visdom och råd. Alla hans tillgöranden bära pregel af stor sjelfständighet, drift och dristighet. Hans öfverlägsna förmåga som praktiker hade på hans person tidigt ledt allmänna upp märksamheten.¹⁹

Weibull 1868 –

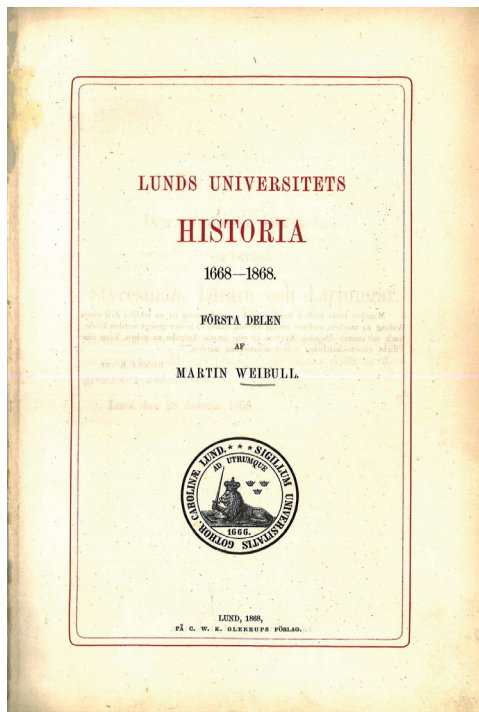
kålsupare och en omvärderad kung

Mindre än ett decennium efter att Ahnfelts första och enda band utkommit gav sig en historiker av facket med större framgång på att teckna Lunds universitets historia. Det var den unge adjunkten, sedermera professorn, Martin Weibull som tog sig an detta uppdrag i samband med firandet av universitetets 200-årsjubileum 1868.²⁰

Ehuru Weibull primärt byggde sin skildring på originalhandlingar i universitetets arkiv så hänvisar han, naturligt nog, rörande lärosätets äldsta tid även till Ahnfelt på sina ställen.²¹ Också i sin beskrivning av de yttre

dragen i händelseförloppet kring universitetets tillblivelse ligger Weibull tämligen nära Ahnfelt. Skillnaderna ligger mera i tonfall och värdering än i sak. Weibulls tonläge är generellt mer sansat än den öppet polemiske och värderande Ahnfelts, men icke för den skull helt sakligt eller neutralt. I sin syn på Winstrup kontra Oelreich kan man snarare säga att Weibull ser dem som ett par lika goda kålsupare. Detta gäller inte minst den splittring som de bidrog till sedan Winstrup, till Oelreichs förmån, bortmanövrerats från posten som universitetets prokansler:

Det hade kräfts vida mindre häftiga, om upprätthållandet af sina embetens värdighet vida mindre svartsjuka män än biskop Peder Winstrup och procancelleren, prosten Bernhard Oelreich i sjelfva verket båda voro, för att icke den falska ställning, i hvilken de härigenom kommit till hvarandra, skulle öppet hafva

Försättsbladet till Martin Weibulls universitetshistorik från 1868. (Exemplar i Universitetsarkivet.)

framträd och medfört efterverkningar inom det emellan dem liggande området. Sådana som de nu gestaltade sig under inflytelsen af deras onekligen ingendera tadelfria personligheter, blefvo förhållandena af den art, att spänningen dem emellan satte hela consistoriet [universitetets styrelse] i oro och söndrade större delen af den lärda församlingen i tvenne partier, af hvilkas brytning emot hvarandra snart alla andra tvister emellan medlemmarue togo färg.²²

Winstrup får dock något mer erkänsla hos Weibull än hos Ahnfelt, och betecknas bland annat som »en man, som med alla sina fel dock ej kan fränkännas att hafva egt känsla för sin ställning såsom de högsta andliga intressenas målsman i dessa trakter».²³ Den verkliga äran för universitetsplanernas realiserande lägger Weibull dock främst hos Magnus Gabriel De la Gardie. Det är han som med sin »varma nit om all fosterländsk bildning [...] omsider bragt den så länge hysta och ofta öfvergifna planen till utförande».²⁴ Oelreichs betydelse tonas här alltså ned, även om han tillerkänns »ett berömvärdt nit» för universitetet.²⁵

Det verkligt nya hos Weibull är dock värderingen av Karl X Gustafs roll. Där Ahnfelt ännu bara ansett det vara de nya krigens och kungens plötsliga död som hindrat denne från att fullfölja sin tanke på ett skånkt universitet, så pekar Weibull på att kungen aktivt synes ha ändrat inställning redan i maj 1658, och då i en skrivelse funnit det »något betänkeligt» att »låta i Skåne någon academia eller gymnasium illustre fundera». I stället skulle ett antal skånska studenter erbjudas stipendier för att kunna studera i Uppsala. När kungen sedan kommit att smida planer på att erövra hela det återstående Danmark blev universitetstankarna enligt Weibull än mindre aktuella: »af hvad betydelse skulle dessutom ett universitet i Lund hafva varit, i fall Kjöbenhavn kommit att ligga inom grän-

serna af hans rike?»²⁶ Ej heller, menar Weibull, var tanken på ett lundauniversitet särskilt aktuell eller levande inom förmyndarregeringen under dess första år; detta icke minst på grund av dess stora ekonomiska försiktighet.²⁷ Härmed reducerar Weibull ytterligare den långsiktiga betydelsen och effekterna av Winstrups promemoria.

Rosén 1968 – en källkritisk granskning

Hundra år efter Weibulls verk hugfäste universitetet åter ett jubileum med utgivandet av en officiell historik, denna gång i hela fyra band (av vilka det sista dock skulle utkomma först 1982) av lika många författare. Grundandet och den äldsta tiden behandlades av Jerker Rosén, en historiker som skolats inom den strikta lundensiska källkritik som förknippas med Lauritz Weibull, Martins son.²⁸

Rosén tar sig också an såväl Winstrup som Oelreich med källkritikens glasögon och finner bådas egna utsagor tendentiösa. Oelreichs redogörelse – den som Ahnfelt så tungt lutar sig mot – konstateras vara en partsinlaga »skriven i bitterhetens tecken»; detta eftersom den »tillkommit vid en tidpunkt, då han efter strid både med biskop Winstrup och universitetets professorer avkopplats från allt inflytande».²⁹

I Winstrups fall menar Rosén att denne troligen först i efterskott försett sin promemoria till kungen med en rubrik som inkluderar begreppet »akademia Carolina». Detta eftersom kungens ursprungliga uppdrag aldrig varit mer än att skissera på ett gymnasium illustre; något Winstrup dock tagit »som förevändning» för att på eget initiativ även »inlämna ett betänkande om en akademi» som kungen aldrig efterfrågat.³⁰ Vad sedan Winstrups ord om den egna rollen i invigningspredikan 1668 beträffar, så konstaterar

Rosén att dessa fällt »vid en tidpunkt, då Winstrup hade berövats allt sitt inflytande över universitetet och en annan [Oelreich] fått hela äran av att det kom till stånd [...]». Det kan därför vara förklarligt om han velat överdriva både kungens och sin egen tidigare roll». ³¹

Rosén lanserar även en helt ny hypotes om varför Winstrup själv snart inte bara tappat intresset för ett skåniskt universitet, utan till och med snart aktivt börjat motsätta sig ett sådant. Detta handlar inte primärt om rivaliteten med Oelreich utan om skillnaderna i dåtidens danska respektive svenska prästutbildning. I Danmark kunde ingen utses till präst utan att först ha studerat vid universitetet i Köpenhamn och där erhållit »examen attestationis». I Sverige var det däremot fullt möjligt att utse präster som endast gått i gymnasiet, och själva examinationen av dem låg hos stiftet, det vill säga biskopen:

Under de för skånestudenterna svåra undervisnings- och examinationsförhållandena 1658–1660 har Winstrup uppenbarligen vuxit in i sin roll som examinerare med de ökade befogenheter som följde med. I samma mån som han funnit sig väl tillrätta i sin nya ställning har hans intresse för ett universitet med befogenheter att förätta prästexamen svalnat. ³²

Härigenom kom Winstrup att stå »helt utanför» universitetets slutliga tillkomst. Skall man säga att någon ges den huvudsakliga äran härför hos Rosén får det nog ånyo sägas vara De la Gardie, om än flankerad av Oelreich. ³³ Karl X Gustafs betydelse når däremot här sin lägsta punkt. Kungen var, menar Rosén, aldrig någonsin intresserad av att inrätta ett universitet i Lund, och att förmyndarregeringen efter hans död ändå valde att uppkalla det nyinrättade lärosätet efter honom kommenteras med orden att »Karl X Gustaf torde, som vi sett, vara föga förtjänt av den posthuma hedersbetygelsen». ³⁴

Några röster från de senaste åren

Man hade efter allt det ovan redovisade kunnat tänka sig att frågan om vem som egentligen skall äras för universitetets tillkomst nu skulle kunna anses genomtröskad och avgjord en gång för alla. Att så inte är fallet visar dock två nyutkomna böcker.

I det populärhistoriska översiktsverk från 2016 om universitetets historia som Björn Magnusson Staaf och undertecknad är huvudförfattare till lanserar Magnusson Staaf (som ansvarig för avsnittet om universitetet under stormaktstiden) hypotesen att det kan ha funnits ytterligare en, tidigare föga beaktad aktör att lyfta fram: änkedrottning Hedvig Eleonora. Att det var genom sin tjänst hos henne som Oelreich – liksom drottningen bördig från Holstein – fick tillfälle att komma i kontakt med De la Gardie har förvisso alla sedan Ahnfelt konstaterat, men hon har tidigare inte tillskrivits någon aktiv roll. Magnusson Staaf menar dock att man inte skall bortse från möjligheten av en sådan. Visserligen, framhåller han, finns det inga skriftliga dokument som bekräftar att änkedrottningen varit drivande i frågan och man skall akta sig för att spekulera där källor saknas, men

Å andra sidan vet vi att bara en liten del av vad som sägs, tycks och tänks överförs i text. Vår förståelse av historien kan på ett sätt bli lika snedvriden om man helt bortser från det som kan ha varit underförstått mellan raderna, eller som uttryckts i tysta åtbörder. Det är inte omöjligt att Hedvig Eleonoras roll varit större för skapandet av ett nytt universitet i Lund än vad som framgår av dokumenten. Den person i förmyndarregeringen som utan tvekan bör ha haft bäst förståelse för förhållandena i det danska riket och dess forna provinser var Hedvig Eleonora. Hon tycks dock ha valt att hålla en tillbakadragen profil. Hennes förtrogne var emellertid den starkaste personen i regeringen, Magnus Gabriel De la Gardie [...] dessutom

gift med Hedvig Eleonoras svägerska. I ett starkt mansdominerat sammanhang kan det ha varit en pragmatisk maktstrategi av drottningen att verka genom rikskanslern. Oelreich sammanträffade under 1665 med De la Gardie för att presentera idén om ett universitet mer i detalj. Var det kanske Hedvig Eleonora som möjliggjorde detta möte?³⁵

Utöver att lyfta fram drottningens roll innebär detta förstås en bekräftelse av Oelreichs betydelse på Winstrups bekostnad.

En helt annan bild, mycket mer lik den som en gång Winstrup själv och Lagerbring gav, förmedlas däremot av Per Karsten och Andreas Manhag, författare till den bok om Winstrup som utgavs av universitetets historiska museum i samband med dess utställning om biskopen 2017. Efter att ha skildrat dennes och kungens möte 1658 skriver författarna att

Winstrups roll i samband med universitetets slutgiltiga instiftande 1666 har ibland tonats ner, men det råder inget tvivel om att Winstrup själv, och antagligen alla andra under hans samtid, uppfattade det som att det var biskopens förslag och initiativ.³⁶

Författarna citerar därefter Winstrups ovan anförda passage om rollen som »Nathan» ur invigningspredikan, och drar slutsatsen att »[h]ade det funnits några tvivel om den saken [Winstrups roll] hade Winstrup knappast vågat uttrycka sig på det tydliga vis som han då gjorde». Att Oelreich i praktiken kom att bli den som drev projektet i hamn ses av Karsten och Manhag inte som ett uttryck för att Winstrup tappat intresset eller rentav bytt ståndpunkt, utan på att denne helt enkelt »utmanövrerats av sin antagonist Bernhard Oelreich».³⁷

Det sista ordet i frågan om Winstrups roll vid Lunds universitets tillblivelse synes alltså ännu inte på lång väg vara sagt.

Summary

This article is part of a larger historiographical project about Peder Winstrup, bishop of the episcopate of Lund, first Danish and from 1658 Swedish. Tersmeden concentrates on the problem of how historians during different periods have treated the role of Winstrup when the University of Lund was established as from its conception up to the inauguration in 1668. Was Winstrup its prime mover, as he himself asserts, or were there others who played a more important role – Bernhard Oelreich who was the first chancellor of Lund University or Magnus Gabriel De la Gardie, the councillor of the realm? Historians have differed in their opinions and answers to this question from the 18th century until the present day when new books have been published in connection with the 350th jubilee of Lund University.

Noter

¹ Detta besök finns mer eller mindre utförligt omnämnt i merparten av de historiska verk som utgör grunden för föreliggande studie, nämligen (i kronologisk ordning) P G Ahnfelt: *Lunds universitets historia – Första delen* (Stockholm 1859), s 5f; Martin Weibull: *Lunds universitets historia 1668–1868*, bd 1 (Lund 1868), s 10f; Jerker Rosén: *Lunds universitets historia I – 1668–1709* (Lund 1968) s 13; Björn Magnusson Staaf: »Stormaktstidens universitet 1668–1719» i Petra Francke (red), Björn Magnusson Staaf & Fredrik Tersmeden: *Lunds universitet under 350 år – Historia och historier* (Lund 2016), s 19, samt Per Karsten & Andreas Manhag: *Peder Winstrup – historier kring en 1600-talsmumie* (Lund 2017), s 51. Mötet finns även skildrat i Karl F Hansson: *Biskop Peder Winstrup 1605–1679* (Föreningen Det gamla Lund, årsskrift XXXIV; Lund 1952), s 55f, där dock inte universitetsfrågan berörs, varför detta verk av 1900-talets troligen grundligaste Winstrupforskare här i huvudsak lämnats åt sidan.

² Hansson 1952, s 55f, Karsten & Manhag 2017, s 52.

³ Peder Winstrup: *Inaugurations predicken anno 1668. den 28. januarij paa Caroli dag, der Regia academia Carolina, eller Giøtha-riges kongelige universitet udi Lund i Hertugdommet Skaane udi en meget stor oc Folckriige Forsambling bleff indvijet* (Malmö 1668), s 10f, 19.

- ⁴ Winstrup 1668, s 17.
- ⁵ Winstrup 1668, s 22.
- ⁶ Winstrup 1668, s 20.
- ⁷ Winstrup 1668, s 18f. Passagen även (dock med vissa skillnader i transkriberingen) återgiven i sin helhet i Karsten & Manhag 2017, s 51, samt i moderniserad språkdräkt i Rosén 1968, s 13.
- ⁸ Rörande Natan, se utöver berörda Bibelpassager i Andra Samuëlsboken, Andra och Tredje konungaboken samt Första krönikeboken, t ex James F Driscoll: »Nathan» i *Catholic Encyclopedia*, bd 10 (New York 1913; digitaliserad version hos Wikisource: [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Nathan](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Nathan)).
- ⁹ Lagerbrings text citeras här efter den av Göran Blomqvist kommenterade nyutgåva, *Tal till kronprins Gustav*, som utgavs av Lunds universitetshistoriska sällskap 1995, s 37.
- ¹⁰ Lagerbring 1995, s 57.
- ¹¹ Rörande tillkomsten av Ahnfelts verk, se t ex Rosén 1968, s 5f, resp Gunnar Broberg: »Historien – Att skriva om ett universitet» i Gunnar Broberg & David Dunér (red): *Beredd till bådadera – Lunds universitet och omvärlden* (Lund 2017), s 25f.
- ¹² Omdömet från Rosén 1968, s 6.
- ¹³ Ahnfelt 1859, s III.
- ¹⁴ Ahnfelt 1859, s 5.
- ¹⁵ Det bör här framhållas att enligt Rosen 1968, s 20, så deltog Winstrup, till följd av sjukdom, över huvud taget inte i riksdagen 1664, något Ahnfelt tydligen missat.
- ¹⁶ Ahnfelt 1859, s 16.
- ¹⁷ Ahnfelt 1859, s 22f.
- ¹⁸ Ahnfelt 1859, s 25.
- ¹⁹ Ahnfelt 1859, s 2.
- ²⁰ Arbetet utfördes i samarbete med bibliotekarien Elov Tegnér, vilken dock primärt stod för de renodlat biografiska uppgifter som utgör verkets andra band. Den löpande historiska framställningen i band I (det enda som här citeras) var däremot Weibulls egen och jag refererar därför här till verket endast som »Weibull 1868».
- ²¹ Se t ex Weibull 1868, s 15, 18, 22, 43 och 49.
- ²² Weibull 1868, s 47f.
- ²³ Weibull 1868, s 17.
- ²⁴ Weibull 1868, s 18.
- ²⁵ Weibull 1868, s 38.
- ²⁶ Weibull 1868, s 12.
- ²⁷ Weibull 1868, s 17.

- ²⁸ Se Lars-Arne Norborg: »Jerker I Rosén» i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 30 (Stockholm 1998–2000).
- ²⁹ Rosén 1968, s 26.
- ³⁰ Rosén 1968, s 14f.
- ³¹ Rosén 1968, s 13.
- ³² Rosén 1968, s 20f.
- ³³ Rosén 1968, s 27, 29.
- ³⁴ Rosén 1968, s 28.
- ³⁵ Magnusson Staaaf 2016, s 19f.
- ³⁶ Karsten & Manhag 2017, s 51.
- ³⁷ Karsten & Manhag 2017, s 52.

Referenser

- P G Ahnfelt: *Lunds universitets historia – Första delen* (Stockholm 1859)
- Gunnar Broberg: »Historien – Att skriva om ett universitet» i Gunnar Broberg & David Dunér (red): *Beredd till bådadera – Lunds universitet och omvärlden* (Lund 2017)
- James F Driscoll: »Nathan» i *Catholic Encyclopedia*, bd 10 (New York 1913; digitaliserad version hos Wikisource: [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Nathan](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Nathan))
- Karl F Hansson: *Biskop Peder Winstrup 1605–1679* (Föreningen Det gamla Lund, årsskrift XXXIV; Lund 1952)
- Per Karsten & Andreas Manhag: *Peder Winstrup – historier kring en 1600-talsmumie* (Lund 2017)
- Sven Lagerbring: *Tal till kronprins Gustav* (Lunds universitetshistoriska sällsksaps årsbok; Lund 1995)
- Lars-Arne Norborg: »Jerker I Rosén» i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 30 (Stockholm 1998–2000)
- Jerker Rosén: *Lunds universitets historia I – 1668–1709* (Lund 1968)
- Björn Magnusson Staaaf: »Stormaktstidens universitet 1668–1719» i Petra Francke (red), Björn Magnusson Staaaf & Fredrik Tersmeden: *Lunds universitet under 350 år – Historia och historier* (Lund 2016)
- Martin Weibull: *Lunds universitets historia 1668–1868*, bd 1 (Lund 1868)
- Peder Winstrup: *Inaugurations predicken anno 1668. den 28. januarij paa Caroli dag, der Regia academia Carolina, eller Giøtha-riges kongelige universitet udi Lund i Hertugdømmet Skaane udi en meget stor oc Folckriige Forsambling bleff indvijet* (Malmö 1668)

Generöst forskningsanslag till denna artikel har författaren erhållit från Syskonen Willers donationsfond.